

NABESCHOUWING

Omzichtige nabijheid

BRON: R. BURGGRAEVE, “Omzichtige nabijheid”, in: R. BOEREN, I. KOEMAN, C. SMITS (eds.), *Presentie: Samen mens worden*, Antwerpen, Halewijn, 2023, pp. 122-127.

Een ander nabij zijn of ‘presentie’, aanwezig zijn bij de ander, begint niet bij mezelf maar bij de ander die me aankijkt, sprekend of zwijgend, stamelend of roepend, al dan niet vragend om ‘bijstand’. Presentie is niet eerst een deugd, een morele kwaliteit die we actief inzetten maar een ervaring van de ander die als vreemde ander op ons ‘toe-komt’. Bij de ander aanwezig zijn wordt door de aanwezigheid van de ander uitgelokt. Presentie is nabijheid als antwoord op een appel dat van het naakte gelaat van de ander uitgaat.

Een kwetsbaar gelaat

De ander is naakt omdat hij of zij blootgesteld is, niet enkel aan de koude of de hitte of de omstandigheden van de natuur, maar ook aan lichamelijk, relationeel en sociaal lijden. In het bijzonder ook omdat die ander is blootgesteld aan de vorsende en onbeschaamde blikken van anderen. De naaktheid van de ander is kwetsbaar. En die kwetsbaarheid is voorwerp van onze ‘kwetsigheid’. Dit is onze neiging om vanuit onze eigen baatzucht en machtspositie de ander in zijn kwetsbaarheid geweld aan te doen. En we weten het, geweld kent vele gestalten: onverschilligheid, de ander vanuit de hoogte of betweterig benaderen: “Ik versta je, ik weet wat je doorstaat (want ik heb hetzelfde meegemaakt).”

Het is belangrijk deze ‘bekoring’ tot direct of subtiel geweld te beseffen. Waarachtige nabijheid bij de ander is niet vanzelfsprekend. Het is geen romantisch sentiment, geen lollige liefde, die als vanzelf en perfect uit ons hart opborrelt, zonder moeilijkheid en strijd noch vervormingen. Vandaar dat menswaardige nabijheid berust op het grondverbod: ‘Gij zult niet doden!’ Of: ‘Gij zult de ander niet tiranniseren, ridiculiseren noch op een of andere manier ontkennen!’ Echte goedheid begint als terughoudendheid: zich inhouden in de beweging die de ander benadert.

Langzame liefde

Dit doet denken aan de ‘huiver’, die volgens Plato met de nobele *eros* gepaard gaat. In de hand die de ander wil aanraken, ontstaat er aarzeling. Hoe meer de hand de ander nadert, des te meer wordt ze omzichtig. In het aanraken trekt de hand zich reeds terug: ze beroert nauwelijks de huid van de ander. Het is een rakelings raken, waarin de aanraking reeds aarzeling en terugtrekking is. In de aanraking is er onmiddellijk ook een ‘ont-raken’, als een vorm van behoedzaamheid. In het nabij komen wil ze geen beslag leggen op de ander. Ze wijkt terug, ze wordt zorgzaam en zorgvuldig omwille van de andersheid van de ander die kwetsbaar is. Deze omzichtigheid is niet alleen een kenmerk van de strelende hand, maar van elke vorm van authentieke nadering van de ander. Hoe dichter ik bij de ander kom, des te schroomvoller moet ik zijn, zodat ik de ander niet forceer noch aantast. Het wordt een naderen dat zich van zijn kloekheid ontdoet en zichzelf als het ware verzwakt.

Het is het tegenovergestelde van vermetelheid en ongeduld. Schroom als vrees om de ander te profaneren of te schenden. Nabijheid als omzichtige en behoedzame verantwoordelijkheid. Een 'langzame liefde' (*slow love*), die niet zoekt naar bevrediging van het eigen verlangen maar die de kwetsbare ander echt nabij tracht te zijn.

Van herkenning naar erkenning

Deze behoedzame benadering van de ander kunnen we positief omschrijven als respectvolle erkenning, te onderscheiden van herkenning. Spontaan zien we vaak de ontmoeting met iemand anders als 'herkenning' van mezelf in de ander: de ander als 'gelijkaardig' aan mij. We voelen sympathie voor de ander als 'alter ego', als iemand zoals mezelf. Ik vind mezelf terug in de ander, haar of zijn eigenschappen, en daardoor word ik tot de ander aangetrokken. Maar de echte ervaring van de ander is een weerbarstige ervaring, namelijk de ervaring van de ander als ander, als vreemde ander. Geen 'ander-ik' maar 'anders-dan-mezelf', met vreemde gewoonten en gedragingen, een andere geschiedenis, komend vanuit een andere wereld... zodat ik me niet met de ander vertrouwd of verwant voel, zodat ik ook de ander niet begrijp. Dit wekt geen gevoel van sympathie maar veeleer van antipathie op, een emotie van 'tegen-zin' die me eerder verleidt om van de ander weg te lopen dan om naar de ander toe te gaan. Vandaar dat de nabijheid bij de ander begint als een keuze om niet weg te lopen, de grondkeuze om de ander in zijn vreemde andersheid te erkennen en te respecteren. Erkenning als eerbied, namelijk een fundamentele vorm van rechtvaardigheid: recht doen aan de ander als ander! Eerbied is een relatie tussen gelijken, of liever tussen 'gelijkwaardigen', die elkaars onophefbare andersheid erkennen en bevestigen.

Daadwerkelijke diaconie

Erkenning en bevestiging blijven echter abstract als ze niet 'daad-werkelijk' worden. Een grondhouding of deugd wordt pas concreet doorheen het 'werk' van de goedheid. 'Diaconie' als het werk van het geven: dienstbaarheid. Het woord van de nabijheid 'Hier ben ik' wordt vlees, en alleen zo reëel. Verantwoordelijkheid voor de ander is door en door aards, voelbaar en tastbaar. Zonder belichaming blijft ze 'te mooi om waar te zijn'. Zelfs de kleinste nadering tot de ander drukt zich uit in een blik die de ander aankijkt, een woord dat toegesproken wordt, een luisterende stilte die op de ander wacht, een hand of een schouderklop die gegeven wordt, een kleine daad van bejegening die bijna achteloos gesteld wordt... De belichaamde, door en door aardse nabijheid bij de ander begint daarom misschien wel best met een groet, die persoonlijk toegesproken wordt, met de 'eigen-naam' van de ander als het kan. Zo'n persoonlijke groet is de eerste zegening, die de bekommernis om het welzijn van de ander uitdrukt. De ander goeiedag wensen, wil niet zeggen: wat een mooie dag vandaag! Het drukt uit: ik wens u een goede dag. Iemand groeten drukt onze welwillendheid uit, die het goede voor de ander beoogt en wil doen. Daadwerkelijke nabijheid als onbaatzuchtige goedheid! Dankbaarheid voor gegeven en ontvangen dienst geeft voldoening en motiveert ook om zich te blijven inzetten, maar toch is ze geen voorwaarde om te geven. Het is de nood van de ander die tot goedheid roept, wekt en bezielt.

Verantwoordelijk voor de verantwoordelijkheid van de ander

Deze goedheid mag echter niet als bevoogdend en neerbuigend paternalisme begrepen worden. Ze is niet enkel een verantwoordelijkheid voor de ander, maar ook een verantwoordelijkheid voor de verantwoordelijkheid van de ander. Dit impliceert dat we de ander niet

herleiden tot zijn kwetsbaarheid. Ook al is het gelaat van de ander naakt en gekwetst, de ander valt niet samen met die kwetsbaarheid. We leven in een tijd die – in de context van het aangedane kwaad – een verschuiving voltrekt van dader naar slachtoffer, in die zin dat men nu terecht de focus richt op slachtoffers van misbruik en onrecht. Op zijn beurt kan dat echter leiden tot een nieuwe eenzijdigheid, namelijk dat de ander enkel vanuit zijn kwetsbaarheid benaderd wordt. Het gelaat van de ander is niet enkel ‘vreemdheid-als-ellende’ maar ook ‘vreemdheid-als-vrijheid’. De ander is niet enkel naakt en aantastbaar, maar ook sterk, sprekend doorheen zijn ellende: zelfexpressie! Vandaar dat onze nabijheid als verantwoordelijkheid voor de ander ook geroepen is de ander tot verantwoordelijkheid te wekken en te bevorderen. En dit in een dubbel opzicht. Onze zorg voor de ander heeft vooreerst een emancipatorisch aspect, in die zin dat ze de ander in zijn vrije verantwoordelijkheid voor zichzelf, met haar fragiliteit en vermogen, moet aanspreken, zodat de ander als mens kan groeien en zich ontplooien, en ook voor zichzelf kan opkomen. Daarenboven worden we uitgedaagd om de ander tot verantwoordelijkheid voor anderen te ‘roepen’ en ‘in staat te stellen’ of te ‘empoweren’. Voor de ander gelden immers evenzeer het verbod op geweld en het appel om voor anderen verantwoordelijkheid te dragen. Deze verantwoordelijkheid voor de dubbele verantwoordelijkheid van de ander is misschien wel de kern van alle diaconie, hulpverlening, opvoeding.

Geen mens zou alleen mogen sterven!

Een cruciaal aspect van de nabijheid als verantwoordelijkheid voor de ander bestaat erin de ander in zijn sterven als lijden-ten-dode niet aan zijn lot over te laten. De extreme kwetsbaarheid van het naakte gelaat van de ander is zijn sterfelijkheid, dit is tot in zijn vlees uitgeleverd zijn aan de onafwendbare dood. Dit brengt ons tot een nieuw ethisch appel: geen mens zou alleen mogen sterven! Ook al kan men niets meer voor de ander ‘doen’, men blijft de ander nabij. Dit is een appel tot een vorm van troost zonder belofte: de aanraking die de ander voorzichtig beroert of diens hand vasthoudt, belooft niet dat de pijn zal ophouden noch dat de dood niet zal komen (‘alles komt in orde’). De ware troost is hier en nu bij de ander verwijlend aanwezig zijn, met kleine woorden en gebaren, of misschien zonder woorden en gebaren, alleen maar als aanraking, de ander rakelings nabij!

Kleine goedheid

De nabijheid van mens tot mens kan zeker niet de georganiseerde diaconie voor mensen vervangen of overbodig maken. Integendeel, de bemiddeling van onze verantwoordelijkheid voor kwetsbare mensen via instellingen, wetten en structuren, is en blijft wenselijk en noodzakelijk. En die moet zo rechtvaardig mogelijk zijn, of liever steeds rechtvaardiger worden. Maar geen enkele organisatie, gericht op het welzijn van mensen, mag als systeem het laatste woord krijgen. Dat zou regelrecht leiden tot ‘institutionalisme’, namelijk de verheffing van instellingen en structuren, met hun procedures en administratie, tot ‘definitieve regimes’, al dan niet met autocratische en totalitaire trekken, gestuurd door top down management en tiranniek leiderschap.

Als goedheid heeft de nabijheid niet alleen het eerste maar ook het laatste woord. We noemen het de ‘kleine goedheid’ van het dagelijks leven, zoals die ‘in het voorbijgaan’ voltrokken wordt. Ook al is ze onopvallend en onopvallend, de kleine goedheid is reëel en effectief. Ze gebeurt concreet van mens tot mens. Ze is niet aan tijd en plaats, noch aan organisatie en planning gebonden. Tussen alle verwording van menselijke verhoudingen en instellingen houdt ze stand. In de

relatie van de ene tot de andere mens blijft ze mogelijk, ook al kan ze nooit een systeem of georganiseerd regime worden. Het menselijke kunnen we nooit helemaal noch finaal organiseren, hoe goed bedoeld alle pogingen tot 'hervorming' ook mogen zijn. Het enige wat levendig overeind blijft is de goedheid van het dagelijks leven, die door eenvoudige mensen ('simple minds' – 'armen van geest') voltrokken wordt. Ze is een goedheid zonder getuigen, in stilte voltrokken, bescheiden, zonder triomf. Ze ontsnapt aan elke ideologie. Ze overschrijdt elke levensbeschouwing. Ze is van niemand het monopolie. Je kunt ze zelfs karakteriseren als een 'gedachteloze goedheid', precies omdat ze niet eerst bedacht en in denk- of werkgroepen overlegd wordt. Ze is mooi als de morgendauw: wat een frisheid in alle wanhoop en sociale ontsparing!

Goddelijke vonk in deze wereld

De vele ervaringen en onderscheiden reflecties in dit boek leggen van de omzichtige maar tastbare nabijheid als dagelijkse, kleine goedheid, een sprekend getuigenis af. Het zijn getuigenissen zonder donderslag bij heldere hemel, zonder heroïsche overdrijving, buiten de schijnwerpers, zonder belofte van een hemel op aarde! Ze brengen het mirakel van het menselijke in de mens in praktijk, zonder opdringerigheid noch pretentie. Ze zijn een vonk van de goddelijke Geest in deze wereld: de Oneindige in het eindige! En als die vonk door weer en wind uitgeblazen wordt, ontvlamt ze telkens opnieuw, altijd weer nieuw! Ze is bron van hoop in alle ellende van menselijke verhoudingen en instellingen die vastlopen en het goede in het kwade doen omslaan. De nabijheid van de kleine goedheid is onoverwinnelijk, al wint ze geen oorlogen.

Ze zet ook onze visie op de geschiedenis op haar kop. We blijven maar doorgaan met denken dat de mensengeschiedenis bestaat in de strijd van het goede tegen het kwade, en van de eindoverwinning van het goede op het kwade (ten koste van zoveel 'lijken' onderweg...). De getuigenissen en ervaringen en bedenkingen in dit boek laten iets anders zien, namelijk hoe de kracht van het kwaad machteloos is in de strijd tegen de kleine goedheid van nabije mensen in het dagelijkse leven. Ook al proberen 'machten en krachten' het korreltje menselijkheid van de kleine, dagelijkse nabijheid te vermalen, die schamele goedheid blijft veerkrachtig. In al haar kleinheid is ze niet klein te krijgen! Het symbool van de diaconie als nabijheid is het grassprietje dat platgetrapt wordt en zich geruisloos maar koppig weer opricht!

Roger Burggraeve SDB

Levinasonderzoeker KU Leuven, 7 januari 2023